

İKTİDARLARIN AGORAFOBİSİ

Kentsel Boşluk Mu Dediniz?

Boşluk, Doğaya ve Topluma Aykırı Bir Düşünce Değil midir?

Kamusal Mekanda, Kamusal Alanda İktidar

Siber Kamusal Alana Doğru Yeni Umutlar.

Şık bir alıntı ile başlamak adettir:

NATURA ABHORRET A VACUO

Doğa Boşluktan Korkar (Aristoteles)

Bu metin dört bölümden oluşur, bunları sırayla aktarmaya çalışalım.

Söze Girerken Kavram Ve Deyişlerde Uzlaşalım

Mekan -tekrarlamaya bile gerek yok ama- bizlerin bilgi alanında en azından üç boyutlu, belki dört- beş veya "n" boyutlu olarak tanımlanabilir.

Boşluk ise en azından bu bildiride önerildiği biçimi ile "boyutsuzdur".

Biz mimari ve kentsel ölçekte mekan-boşluk ilişkisini kurmaya çalışırken boşluğu mekanın üretildiği düzlem ya da yapı çevrenin, binanın dışında kalan olarak tanımlıyoruz. Örneğin Hasol (1999) mekanı "insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk" olarak tanımlıyor ya da biz mimarların, şehircilerin disiplinle ilgili ilk öğrendikleri adım doluluk-boşluk analizini yapmak oluyor. Fakat atladığımız oldukça önemli bir nokta var, kentsel yaşamı oluşturan, mimariyi anlamlandıran insan ve insan aktiviteleri etkeni. Bizim meslek jargonumuzda boşluk olarak adlandırmaya çalıştığımız her şey –insan faktörü var olduğu sürece- bir işlevi, aktiviteyi barındıracak ve bir mekana karşılık gelecektir.

Sıkça birbirinin yerine kullanılan kamusal mekan ve kamusal alan kavramlarının tanımlarını netleştirmeden önce belki de "kamu" kelimesini anlamlandırmakta fayda var. Türkçe'de sıkça "devlet" in karşılığı olarak kullandığımız bu sözcükle ilgili hepimiz anlam karmaşası yaşıyoruz. Kamu binaları derken devlete ait kurumların binalarını kastediyoruz ama kamu-oyu ya da kamu yararı derken devletin oyundan/düşüncesinden ve yararından bahsetmediğimizi çok iyi biliyoruz. Özbek (2004) bu karışıklık sonucu devletin kamu, geri kalan toplumun ise özel olarak tanımlanmasının

mutlakiyet dönemindeki halkın tebaa olduğu duruma karşılık geldiğini, modern toplumu ve demokratik yönetim biçimini yok saymak anlamına geldiğini belirtiyor. Tanyeli (2005) ise kamu-özel kavram ikilisini sözlük anlamları üzerinden karşılaştırmaya girişirken Türkçe'deki kamu kelimesinin bu karışık vaziyetini Tanzimat Dönemi'ne kadar –özel mülkiyet tanımlanana kadar- böyle bir ayrıma ihtiyaç duyulmamasıyla bağdaştırarak “kamusal” olanın *özel olanın dışında kalan, kimseye ait olmayan* olarak belirlenmesine bağlıyor.

Ve biz tüm bu kafa karışıklığı içinde, daha kamunun anlamını tam oturtamadan bir de kamusal mekan / kamusal alan kavram ikilisi çıkıyor karşımıza.

Kamusal Mekan (Urban Space) ≠ Kamusal Alan (Urban Sphere).

Belki bize yollanan çağrı metninde basitçe “kamusal alan” demek yerine “Kentsel Kamusal Açık Mekan” demek daha doğru olurdu?

Ama biz –izniniz ile- bu kargaşalı fırsatı konuyu açmak için kullandık.

Bizim anladığımız biçimi ile Kamusal Alan diye adlandırılan “şey” Parklar, Meydanlar, Sokaklardan oluşan bir açık kentsel mekanlar dizgesi değildir.

Bizce Kamusal Alan;

“Özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaati, kamuoyunu oluşturdukları araç, süreç ve mekanların tanımladığı hayat alanıdır.” – 1962 Jürgen Habermas

Bizim anladığımız biçimi ile kentsel kamusal açık mekanlar, yani; meydanlar, sokaklar, pazaryerleri, kahveler, çeşmebaşları, stadyumlar, üniversite bahçeleri, cami avluları... bilgi ve düşüncenin paylaşıldığı; iktidarlar veya muhalefetler adına Kamu-Oyu'nun, yani Kamusal Alanın üretildiği ve yeniden üretildiği yerlerdir. Dönem ve tarafların konumlarına göre bu ilişki basit bir alışverişten, iletişimden; uzlaşma, çatışma düzeyine kadar uzanabilir. Ve tüm bu alışveriş, uzlaşma ve/veya çatışma iktidar ya da kullanıcı tarafından kamusal mekanın dönüştürülmesi, doldurulmaya ya da boşaltılmaya çalışılması ile sonuçlanır. Hem iktidar hem de kullanıcı bu mekanda kendi söylemini, işlevini, aktivitesini üretme gayretindedir. İşe iktidarın kamusal mekanlara olan ilgisi ile başlayalım...

Bir: İktidarların Alanlara / Meydanlara İlgileri

Yöneticiler işte tam da bu nedenler ile, insanların “toplaştığı” bu kent meydanlarına her dönemde özel bir ilgi duyarlar.

Örneğin Beyazıt Meydanı'nın tarihsel geçmişine bir göz atmak bizler için bu konuda çok açıklayıcı olacaktır.

Bugünkü Beyazıt Meydanı'nın olduğu alanın Roma dönemindeki adı Theodosius Forumudur. 4. yüzyıla kadar Forum Tauri (Boğa Meydanı) olarak adlandırılan alan daha sonraları bu isim ile anılmıştır.

Bu dönemde etrafı geniş sütunlu kilise ve hamamların da yer aldığı mermer yapıları sivil ve kamu binalarıyla çevrili olan alanın kuzey doğusunda Jüpiter Tapınağı bulunmaktaydı.

İstanbul'un alınışından sonra Fatih'in doğrudan doğruya şehrin bu en büyük ve önemli meydanına ilgi duyup ilk sarayını burada (bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yerde) yaptırması işte konumuz açısından pek açıklayıcıdır.

Daha sonra meydanın çevresi hamam, cami, çarşı gibi önemli işlevlerle-göstergelerle donatılmıştır.

Meydanın yakın tarihi ise bildiğimiz imar hareketleri, öğrenci ayaklanmaları ile fırtınalı bir dönem sergiler. Geçerken, bu meydanın 18. yüzyıldaki Patrona Halil İsyanının da dekoru olduğunu kaydedelim.

Kentsel Boşlukların "tekin yerler" olmadığını da bu vesile ile ilk kez dile getirmiş olalım tam burada.

Forum Tauri, zamanına göre müthiş gösterilere sahne olup, 27 Mayıs, Hürriyet Meydanı gibi isimler ile de anıldıktan sonra yine dönemimizin siyasal rüzgarlarına uygun biçimde Beyazıt adına geri döner. Ve tüm meydanlara duyulan ilgi paralelinde durmadan yeniden düzenlenir.

Bu süreçte bolca da tasarı ve tasarım (Sedad Hakkı, Turgut Cansever...) da tüketir.

Günümüzde Taksim Meydanı için proje üretme çabasında olan star-mimarlarımıza da buradan bir selam gönderelim bu vesile ile.

Hikaye, Aksaray, Üsküdar, Beşiktaş, Kadıköy ve benzerleri söz konusu olduğunda da farklı değildir.

Son dönemde Gezi Parkı ve Taksim Meydanı, bizlere tüm bu konuları yeniden ve çok daha ciddi bir biçimde derinlemesine düşünme ve tartışma olanağı sağladı.

Gezi olayları sonrasında Taksim konusunu çalışırken çok ilginç bir şey (yakın çevredeki kimi yer adları) dikkatimizi çekmişti:

Atatürk Kültür Merkezi

Atatürk Kitaplığı

Atatürk Anıtı

Cumhuriyet Caddesi

İstiklal Caddesi

Halaskargazi Caddesi

Harbiye

Kurtuluş

İnönü Gezisi

İnönü Stadyumu

Burası nasıl bir yerdir diye sormadan edemiyoruz!

...

Eh kimi muhaliflerin tepesini attırıp, tam da orada "bayrak göstermelerini" kışkırtacak kadar malzeme varmış burada demiştik.

Taksim'e Cami ve Kışla İhyası böyle bakınca da doğrusu, oldukça anlam kazanıyor...

Farklı bir iktidarın göstergeleri-yapıları aracılığıyla farklı ideolojisini mekansallaştırma hevesi tam da bu projelere denk düşüyor.

Ne dersiniz?

Elbette 27 Mayıs İhtilali sonrasında bir süre bu meydanda gözükp sonradan çöpe atılan "fiberglas" bir süngü-defne dalı anıtı da tam burada kayıt edilmeden geçilmemeli.

İki: Agora Ve Agorafobi

Agora,

Campo,

Forum,

Plazza,

Piazza,

Maidan,

Meydan...

hatta;

Kavşak,

Kavuşak..

değişlerinin ayrı ayrı ve tek tek anımsattıklarını burada tekrarlamaya gerek yok. Konuya yakın-aşına izleyicilerin dikkatlerini yalnızca Agora-Agorafobi kavramlarına ve kavramın Etimolojik kökenlerine çekerek söylemimizi sürdürelim.

Burada tabi ki kavramın doğduğu psikoloji alanındaki, bireylerin açık alanlarda, kalabalık içerisinde bulunma korkusundan değil; iktidarın meydanlarda söylem ve eylem üreten kalabalıklara karşı duyduğu korkudan bahsediyoruz. Ve iktidarın kamusal mekanı, sahip olduğu agorafobi dürtüsü ile, –fiziksel olmasa bile, işlevsel anlamda- “boşaltma” eğiliminde olduğunu, kamusal mekanı boşaltarak, kullanıcıdan/kullanımdan arındırarak dönüştürmeye ve üretmeye çalıştığını ileri sürüyoruz.

Bu arada, yukarıda bir Taksim Meydanı vurgusu yapmıştık.

Tam burada, bir tek küçük ara not eklemek isteriz:

Ağır kent içi taşıt trafiğinin kesiştiği gerekçesiyle meydanların çok katlı taşıt geçişleri, kavşaklar, yeraltı geçitleri ile donatılması, yani "transit" alanlara dönüştürülmesi de sakın bu alanları insandan koparmaya yönelik stratejik bir yöntem olmasın?

Bizlerden "alınan" nedir acaba?

Bir araya, yan yana, yüz yüze gelme? Farkında olma? Soru sorma, ses çıkarma? Örgütlü hareket edebilme? Hatta bazen sadece “durma”?

İktidarın agorafobisinin, kamusal mekanları “boşaltma” çabasının altında yatan nedenler tam olarak da bunlar değil mi?

Tarihsel süreçte baktığımızda iktidarların kamusal mekanlarla olan ilişkisinin, aşk ve korkuyla karışık nefret ilişkisi olduğunu görmekteyiz. Gücünün temsiliyeti için bir araç olan meydanlar, çoğu zaman da iktidarın yıkımını getiren mekanlar olmuştur.

Ulus devletlerden çok önce bile, karanlık Ortaçağ'ın kilisesinin, çok milletli imparatorlukların sonu meydanlarda müjdelenmiş, işçi devrimleriyle görece sağlıklı koşullar altında çalışma hakları meydanlarda kazanılmıştır.

Tüm bunlar düşünüldüğünde, iktidarların kamusal mekanlarla kurduğu aşk-nefret ilişkisi ve kamusal mekanı “boşaltma” çabası siyasi mantık içinde anlamlandırılabilir hale gelmektedir.

Bu boşaltma girişimlerinden biri az önce bahsettiğimiz bu mekanların çok katlı geçişlere, kavşaklara, transit otoyollara dönüştürülmesidir. Bu tarz mekanlar, aynı zamanda Fransız antropolog Marc Augé'nin literatüre kazandırdığı tartışmalı bir kavram olan, anıların birikemediği ve kullanıcıların bir aidiyet hissi duyamadığı "yer olmayan" olarak da tanımlanabilmektedir.

Ancak başta da belirttiğimiz gibi insanın ve insan aktivitesinin olduğu hiçbir düzlem ne "boşluk" ne de "yer olmayan"dır. Kullanıcı, kullanımıyla mekanı üretir ve hatta her kullanımla mekanı tekrar ve tekrar üretir. Bu tekrar üretim kullanıcı bireylerin ve toplumun kültürel değerleri ve gündelik yaşam pratikleri doğrultusunda birçok farklı şekilde gerçekleşebilir. Hatta çoğu zaman mekanı, tasarımcının öngörebildiğinden farklı kullanımlar kazanabilir. Bu öngörülemezlik de agorafobik iktidarı yeni denetim mekanizmaları geliştirmeye itmektedir.

Üç: Fizik Mekanın Denetiminden Kullanımın Denetimine: Boşluğun Yaratımı

Fiziksel müdahalelerin sağladığı denetimlerle mekanı "boşaltamayan" iktidarın, sıradaki adımı mekandaki kullanımlara denetim getirmektir. İktidarı karşısında tehdit gördüğü kullanımlara yasaklar koyarak ve kolluk güçleri aracılığıyla bu yasakları uygulatarak kullanıcıların kamusal alan üretimini engeller.

İşte o zaman bu mekanı bir boşluğa dönüşür ve hepimizin bildiği basit fizik kuralı devreye girer. Boşlukta ses ulaşmaz ve iletişim sıfırlanır.

Bu kullanımın kısıtlandığı, aktivitelerin yasaklandığı, boşaltılmış uzamda bile aktivitesizliğiyle görünür olma, konuşmadan söylem üretme potansiyeline sahip girişimler de bulunmaktadır. Tiananmen (1989) ve Taksim (2013) de "duran adam"lar, sonları pek parlak olmasa da, bazen tek bir bireyin, tüm kamusal mekanı ve gündemi altüst edebileceğinin umut verici örnekleridir.

Ve sonunda "boşluk" yaratıldığında ise, kamusal alan üretiminin, ses çıkarmanın ve görünürlüğü sağlamanın başka yöntemleri ortaya çıkacaktır: Siber-Kamusal Mekan

Dört: Siber Kamusal Mekan

İktidar ile kullanıcı arasında gerilim ve çatışma hali tırmandığında ve kentsel kamusal mekan yalnızca iktidara hizmet eden bir boşluk haline geldiğinde, alternatif bir görünürlük mekanı olarak siber kamusal mekanın ortaya çıkışına hep birlikte tanık olduk.

Sokaklar ve meydanlar sessizleştğinde bu yeni kamusal mekanda milyonları bulan kullanıcılar fikirlerini özgürce dile getirmenin ve örgütlenmenin yollarını arıyorlar. Siber kamusal mekan, kent uzamında gerçekleşen toplumsal hareketleri hem yerel hem de küresel anlamda örgütleme; iktidarın kentsel kamusal mekanları kolluk kuvvetleri aracılığıyla erişime kapattığı anlarda da iletişimi, tepkiyi ve örgütlülüğü kısaca kamusalılığı sürdürmeye olanak sağlıyor. Diğer yandan yeni aktivizm türleri de bu kamusal mekanda ortaya çıkabiliyor, örneğin "hacktivizm" iktidarın siber yüzü ile siber-aktivistlerin kentsel mekanda mümkün olmayacak ölçüde eşit şartlara sahip olabilme olanağını sağlıyor.

Ancak iktidar agorafobik tavrını burada da sürdürmeye devam ediyor, sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlar gözetilene, sitelere erişimin engellenmesine neden olmaya başladı bile... İktidarın bu tepkisi dahi, siber kamusal mekanın taşıdığı potansiyellerin önemine işaret ediyor.

Evet, "Meydanlar, Tekinsiz Yerlerdir" ve iktidarların Agorafobisi anlaşılabilir bir korkudur.

Bastille'den Taksim'e bu böyledir ve iktidarlar işte bu açık alan korkusu nedeniyle kentsel boşlukları kamu için kullanılamaz hale getirme çabasındadır.

Örneğin Taksim Meydanının "İnsansızlaştırılmış", "Havasızlaştırılmış" bir boşluk haline getirilmeye çalışılması tam da bu nedenledir.

Söylemimizin en başına dönelim:

"Doğa ve Toplum" boşluk kabullenmez.

Çağdaş toplum dayatılan bu boşluğu yeni, yepyeni yöntemler ile dolduracaktır.

Kentsel-fiziksel, üç boyutlu mekan AGORAFOBİ yaşayan baskıcı iktidarların denetiminde olabilir.

Ama günümüzde iktidarın yarattığı boşaltılmış kentsel kamusal mekanların alternatifi olarak karşımıza çıkan "sibermekan"; şimdilik bir araya, yan yana, yüz yüze gelmenin,

farkında olmanın, soru sormanın, ses çıkarmanın, örgütlenmenin kısaca kamusalık üretmenin bir aracı olarak karşımıza çıkıyor.

Umutlarımız var.